

„Vai, ko nusižvengei...“ Daina ir jos autorius

KOSTAS ALEKSYNAS

Ši daina atsirado permainingo, kontrastiškų įvykių Lietuvos gyvenime kupino XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje. Tada, po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvai tapus nepriklausoma ir stiprėjant ekonominiu bei kultūriniu atžvilgiu, kaip niekad iki tol daug sukuriama naujų dainų. Eiliniam dainuotojui, kaip ir anksčiau, nelabai rūpi, kas yra tų kūrinių autorius, nebent ta daina būtų vienaip ar kitaip išskirtinė – kaip, pavyzdžiui, Maironio „Kur bėga Šešupė“; atmintinai išmokta mokyklos suole. Daina dažniausiai virsdavo spaudoje paskelbtas eilėraštis, bet, vos imtas dainuoti, jis tarsi atitrūkdavo nuo savo kūrėjo. Dainininkas dažniausiai nė nesidomėdavo, kas patikusią dainą sukūrė: žinomas poetas Antanas Miškinis, valdiškos įstaigos tarnautojas Paulius Preikšas ar gimnazistė Elena Karaliūtė... O okupacijų negandas atnešusiam penktajame dešimtmetyje ne vienas kūrėjas, ypač rašęs patriotine tematika, dar ir turėjo slėpti kūrinio autorystę, kad nesusilauktų nemalonumų. Tarp tokių neabejotinai buvo ir savamokslis Dzūkijos kaimo šviesuolis, jaunas, ambicingas, bet taip ir nespėjęs išgarsėti vaikų poezijos kūrėjas Adomas Kerevičius. Mat jis parašė eilėrašį, prasišėdantį žodžiais „Vai, ko nusižvengei, bėrasis žirgeli“ ir veikiai tapusį anonimine daina, bet negalėjo viešintis esąs jos autorius. Jam, suprantama, buvo džiugu, kad daina yra pamėgta, dainuojama ir jo apylinkėse, bet kartu ir neramu dėl to, kad įsibrovėliams gali užkliūti ja išsakytas pažadas Gedimino pilyje iškelti vėliavą, dainininkų dar įvardijamą ir kaip trispalvę...

Adomas Kerevičius (Adas Keraitis)
Nuotrauka iš: *Žvaigždutė*, 1938, Nr. 1, p. 5

Sunkus, sudėtingas ir ligi tol buvo šios dainos kūrėjo gyvenimas*. Gimė Adomas Kerevičius 1908 m. rugpjūčio 14 d. Alytaus apskrities, Butrimonių valsčiaus Plasapninkų kaime. Buvo smagus ir linksmas vaikas, mėgo dainuoti. „Eidamas penktus metus, jau mokėjo keliolika liaudies dainų. Vos septintų metų tėvai apvilko sermėgėle ir, pasakę, kad jau piemenukas, išleido į ganyklą. Čia jo gyvenimas pajvairėjo. Nuolat draugaudamas su drugeliais, skruzdėlytėmis ir kitais gyvūnėliais, visa širdele pamilo gamtą ir joje rado jis pasakų pasaulį. Grįžęs iš ganyklos vakaras ilgai pasakodavo savo broliukams apie skruzdėlytes, kad jos kariaujančios, turinčios kardus, šautuvus, patrankas ir net orlaivius. Ir kartais taip įsipasakodavo, kad motina su rykšte turėdavo pasakojimų galo ieškoti, nes kitaip per naktį pasakojimų nebaigtų, o rytojaus dieną galėtų ganykloje užmigti.“¹ Iš bemokslų tėvų sunkiai išsiprašiusį nupirkti elementorių Adomėlį skaityti pramokė sesutė Marijona, kuri pati iš raidžių sunkiai sudėdavo žodį. Butrimonių pradžios mokyklos slenkstį peržengė tik 1920 metų pradžioje. Mokslas sekėsi gerai, tad greitai tapo antro skyriaus mokiniu. Bet balandžio pabaigoje teko atsisveikinti su mokykla, nes, broliui išėjus į kariuomenę, prireikė dirbti visus sunkiuosius ūkio darbus. Ir kartu Adomas vis lakstė į turtingą mokyklos biblioteką parsinešti skaitymo. Taip jis sužinojo, kad, be vadovėlių ir maldaknygių, dar esama ir daugybės knygų, laikraščių, žurnalų, skirtų skaitymui ir akiračio plėtimui. Skaitydavo paslapčia, nes tėvas dieną vertė dirbti, o naktį draudė žibinti lempą. Panoro ir pats ką parašyti. 1927 metais savo eilėraščių pasiunčia „Pavasario“ žurnalui. Sulaukia atsakymo, kad veltui gaišta laiką kūrybai. Tada tris neeiluotus kūrinius nusiunčia „Sargybai“ – ši juos išspausdina. 1928 metais Adomas užsiprenumeruoja vaikų žurnalą „Žvaigždutė“ ir ima jame bendradarbiauti: tų pačių metų 6-ame numeryje – du vaikams skirti jo eilėraščiai, 11-ame – dar vienas, o 1929 metais – penki. Visus savo kūrinius pasirašinėja Ado Keraičio slapyvardžiu. Siunčia, ką parašęs, ir 1930 metais pašauktas atlikti karinės tarnybos, ir po jos grįžęs į tėviškę. 1932 metais eilėraščius ima siuntinėti ir Marijampolėje atnaujinto leisti „Šaltinio“ priedui vaikams „Šaltinėlis“. Abu leidiniai juos mielai spausdina. Tais metais Adomo parašytų kūrinių kiekis – rekordinis: vaikų spaudai jis pateikia 28 eilėraščius, 9 rašinius įvairiomis temomis (doros, atjautos, tėvynės meilės, blaivybės...), vieną tėvo pasektą pasaką („Kodėl asilo ilgos ausys“).

Adomo Kerevičiaus (Ado Keraičio) eilėraščiai – daugiausia trumpučiai, trijų keturių posmų. Rašyti sunkaus kasdienio darbo protrūkiais. „Būdavo, sustos aręs arba padės dalgį, pabrauks rankove per prakaituotą kaktą ir išsiėmęs paišelį ir

.....
* Ačiū Alytaus A. Matučio memorialinio muziejaus vedėjai Vilmantei Petrusevičienei, supažindinusiai su muziejuje esančia medžiaga apie Adomą Kerevičių, pateikusiai jo biografijos duomenų.

1 [Be autoriaus]. Adomas Keraitis (*Mano dainų išleidimo proga*), *Žvaigždutė*, 1936, Nr. 23, p. 326.

popierį užsirašo, ką sugalvojo.² Temų lengvai aptikdavo kasdieniame gyvenime. Rašyti skatino veržimasis iš didžiai varganos buities, tiesos ir gėrio paieškos, o kūrybinis procesas ir jo rezultatų paviešinimas, pateikimas visuomenei teikė didelį pasitenkinimą ir džiugų proveržį iš „vargelių okeano“; iš kurio išbristi tegali padėti tik „Dievulis brangus“³.

Tarsi sunkios našlaičio dalios, patirtos anksti mirus motinai, atbalsis – tuo metu sukurtas eilėraštis „Našlaičio svajonė“⁴. Jame asmeniniams išgyvenimams visuotinumą suteikia liaudies dainų poetika:

Palydėk mane, vėjeli,	Ir draugai mane apleido –
Palydėk bent tu,	Nieks nenor padėt,
Nes nėra kam palydėti –	Našlaitėlio verksmų aidu
Neturiu draugų.	Nenor nei girdėt.
Tėvelis ir motutė	Palydėk mane, vėjeli,
Jau seniai kapuos,	Palydėk bent tu,
O brolelis gi pražuvo	Ašai eisiu, ašai bėgsiu
Karužės laukuos.	Ant kapo tėvų.

Praeis metai kiti, ir eilėraštis virs populiaria daina. Vieni dainininkai *našlaitėlį* pakeis *našlaitėle*, kitiems pakaks dviejų ar trijų jo posmų, dar kiti paskutiniu posmu išreikš prašymą pavirsti paukšteliu... O pats A. Kerevičius irgi ne vienam poetiniam kūrinėliui nusigriebia dainos ar gerai žinomo eilėraščio įvaizdį ar frazę. Eilėraščių jis kuria tartum dainą, į kurią įsiklauso, ir kiti žmonės rastų joje išreikštus bendrus jausmus: „Daina raminsiu aš visus, / Daina gesinsiu aš skausmus.“⁵ A. Kerevičius eilėraščių, vadinamų dainomis, kūryba įprasmina savo gyvenimą. „Aš vargšas, nelaimingas, / Svajonėm tik turtingas. / Svajų aš karalaitis. / Dainelės mano kraitis“⁶, – toks jo eilėraščių rankraštinio rinkinio, įteikto Alytaus A. Matučio memorialiniam muziejui, moto.

Krašto gamtos, tėviškės vaizdai ir motyvai A. Kerevičiaus poezijoje pinasi su meilės gimtinei, visai tėvynei apraiškomis. Kaskart vis įtaigiau išsakomas visai tautai bendras skausmas dėl prarasto Vilniaus krašto ir kartu – ryžtas jį atgauti. Apskritai Vilniaus temai toje spaudoje, kurioje bendradarbiauja A. Kerevičius, skiriama daug vietos: paverpta Lietuvos sostinė kone kiekviename numeryje priminama

.....
2 *Ten pat*, p. 327.

3 Ad. Keraitis. Kas?, *Šaltinėlis*, 1932, Nr. 6, p. 44.

4 *Šaltinėlis*, 1932, Nr. 13, p. 108.

5 Ad. Keraitis. Aš ir dainos, *Žvaigždutė*, 1931, Nr. 16, p. 365.

6 Alytaus A. Matučio memorialinis muziejus, AMMGEK 2996/R564.

publicistiniu ar poetiniu žodžiu, nuotraukomis. A. Kerevičiui Vilnius – irgi Tėvynės širdis, plakanti „tarp aštrių dygių, erškėčių“⁷. Tokiame kontekste yra atsidūręs ir jo eilėraštis „Žirgeliui“, išspausdintas „Žvaigždutės“ 1933 metų gegužės numeryje⁸:

Vai ko nusižvengei,	Kur lietuvis kenčia
Bėrasis žirgeli,	Laisvės nepažinęs,
Ko dairais aplinkui	Kur prislėgtas verkia
Į dulkėtą kelią?	Praeitį atminęs...

Tas kelias į Vilnių –	Bet nurimk, žirgeli,
Gedimino pilį,	Dar nelaikas joti:
Kur garsieji amžiai	Aš turiu dar augti
Užmigdyti tyli.	Ir jėgoms, ir protu.

Tik tuomet į Vilnių
Tiesų kelią rasim,
Gedimino pilin
Vėliavą nunešim!..

Prireiks ne daugiau kaip penketo metų, kad daina „Vai, ko nusižvengei, bėrasis žirgeli“ taptų pačia populiariausia tarp tų, kurios skirtos Vilniaus vadavimui. „Šią dainą drąsiai galima laikyti ir viena mėgstamiausių dvidešimt pirmojo amžiaus pradžios lietuvių liaudies dainų, kuri pačiomis įvairiausiomis progomis tebedainuojama visame krašte.“⁹ Ji liko populiari ir atgavus Vilnių, bet veikiai praradus visos Lietuvos nepriklausomybę. Abiejų okupacijų – rudosios ir raudonosios – sąlygomis patriotiniai jos motyvai įgijo naujas intonacijas ir prasminius akcentus. Plisdama tarp žmonių, mūsų laikus ji pasiekė gerokai pakitusi. Jau pačioje jos tautosakėjimo pradžioje įmantresni nusakymai supoetinami: keliauti ketinama „Ten, kur mūsų broliai / Vargsta už tėvynę“, žadama narsiai kariauti ir Gedimino pily vėliavą iškelti¹⁰, neretai atsisakoma motyvuoti, kodėl „dar ne laikas joti“. Pridedama, ypač dainos pabaigoje, naujų, variantuose labai besiskiriančių posmų¹¹. Labiausiai išpopuliarėjo tas, kuriuo žadama, Gedimino *pily* ar *kalne* iškėlus *vėliavą*, o dažniausiai – *trispalvę*, pasimelsti prie *Aušros varty*. Šis

7 Ad. Keraitis. Tenai, kur rytą saulė teka..., *Žvaigždutė*, 1929, Nr. 2, p. 27.

8 *Žvaigždutė*, 1933, Nr. 20, p. 306.

9 Vita Ivanauskaitė. Tarpukario Lietuvos dainos: kolektyvinės ir individualios kūrybos sintezė, kn.: *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVIII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 4, parengė Vita Ivanauskaitė, melodijas parengė Aušra Žičkienė, Vilnius, 2004, p. 36.

10 LTR 1637(17).

11 *Žr. Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVIII, p. 437–440.

posmas bus pridėtas ne vėliau kaip pokario metais. Į Lietuvos tautosakos rankraštiną daina su šiuo posmu pirmąsyk pateko užrašyta 1958 metais buv. Rietavo rajone Vilniaus universiteto studentų ekspedicijoje dalyvavusio Lietuvos kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriaus darbuotojo Broniaus Uginčiaus:

Gedimino kalne
 Trispalvę iškelčiau
 Ir prie Aušros vartų
 Karštai pasimelsčiau.¹²

Aptariamasis posmas nėra visai originalus – ar tik nebus jo pirmtakės D. Adomavičiaus eilėraščio, paskelbto lygiai metais anksčiau tame pačiame žurnale¹³, eilutės: „Gedimino bokšte / Trispalvę iškelsim / Ir už mūsų Vilnių / Karštai pasimelsim.“ O Lietuvai atgaunant nepriklausomybę, šią „liaudies dainą“, harmonizuotą Stasio Liupkevičiaus, per koncertus ir masinės informacijos priemones išpopuliarino „Armonikos“ ansamblis su dar vienu nauju posmu:

Dieve visagali,
 Saugok mūsų šalį,
 Tėvą ir močiutę,
 Ir mažą sesutę.

Dėkinga situacija harmonizuotam variantui plisti susidarė tada, kai tvyrojo didžiausia grėsmė Lietuvai prarasti beprasikalantį savarankiškumą. Jį pakiliai dainavo žmonės, gynę nuo okupacinės kariuomenės svarbiąsias valstybės institucijas, jų pastatus ir įrenginius. Tokia daina pateko į tiražuotus gynėjams dalytus dainuotinių kūrinių leidinukus. Tai jai dar labiau padėjo stabilizuotis, užgožti anksčiau gyvavusius kitus pavirijavimus. To rezultatas – dabartiniu metu įvairiuose pobūviuose ir susijėimuose uždainuojamas tik šis dainos variantas.

Pirmąsyk daina „Vai, ko nusižvengei“ buvo išspausdinta Justino Dabrilos parengto dainynėlio „Vai, lėkite, dainos!“ paskutiniame, gerokai papildytame šeštajame leidime, spėjusiam išeiti prieš pat Lietuvos okupaciją¹⁴, šalia naujai įdėtų autorinių dainų: Kazio Binkio „Geležinio vilko maršo“ („Juodbėriai, galvas aukštyn“) ir Kazio Bradūno „Kulkosvydžio“ („Trata tata, kai užgroja“). Tekstas artimas originalui, nuo visų kitų užfiksuotų dainos variantų skiriasi tuo, kad pradžioje yra pridėtas tradicinės liaudies dainos posmas: „Oi tu mano žirge, / Žirge juodbėrėli, /

12 LTR 3842(66).

13 *Žvaigždutė*, 1932, Nr. 20, p. 315.

14 *Vai, lėkite, dainos!*, išleido K[un.] J. Dabrila, šeštas leidimas, Marijampolė, 1940, p. 82–83.

Oi ko nusižvengei / Vėlai vakarėlį?“ Raudonosios okupacijos metais į antologinį leidinį „Lietuvių tautosaka“ tarp skurdžiai atspindimų Vilniaus vadavimo dainų tegalėjo patekti vargas, politiškai neutralus šios dainos trijų posmų variantas¹⁵. Atgimimo laikotarpiu išleistoje knygelėje „Tautos giesmės ir dainos“¹⁶ įdėtas jos tekstas atitinka eilėraščių (išskyrus *Tėviškę* vietoj *Praeitį* trečiame posme), o užbaigiamas papildomu posmu apie Gedimino pilį ir Aušros vartus. 1990 metais išėjusiame dainų rinkinyje „Užaugau Lietuvoj“¹⁷ po šio posmo pridėtas dar vienas, kada ne kada pasitaikydavęs ir anksčiau užrašytuose tekstuose:

Ir prie Aušros vartų
Karštai pasimelsiu,
Dievui ir Tėvynei
Žemai nusilenksiu.

Trijų knygų dainyne „Dainuokim dainuokim dainuokim“¹⁸ paskelbtas ilgiausias – dešimties posmų – dainos „Vai, ko nusižvengei, bėrasis žirgeli“ variantas. Deja, jis yra dirbtinai išplėstas taip, kad posmai jam, veikiausiai siekiant kuo pilniau atspindėti dainą, yra imti ir iš autoriniam tekstui artimos, ir iš sutautosakėjusios versijos, taigi dviejų posmų pavarijavimams suteiktas atskirų vieno kūrinio posmų statusas: „2. Tas kelias į Vilnių, / Gedimino pilį, / Kur garsieji amžiai / Užmigdyti tyli. / 3. Tas kelias į Vilnių, / Gedimino pilį, / Ten, kur mūsų broliai / Žūsta už Tėvynę“ ir „6. O kai aš užaugsiu, / Tai narsiai kariausiu, / Gedimino pily / Trispalvę iškelsiu. / 7. Tik tuomet į Vilnių / Tiesų kelią rasim – Gedimino pily / Trispalvę iškelsim.“

Kaip siekio išvaduoti Lietuvos sostinę Vilnių, užgrobtą Lenkijos legionierių 1920 metais, atspindys daina „Vai, ko nusižvengei, bėrasis žirgeli“ pateko į knygą „Nepriklausomybės kovų dainos“¹⁹. Čia paskelbti du jos variantai: ankstyvasis²⁰ ir papildytas vėlesniais laikais pridėtais posmais²¹. O atsivertus akademinio „Lietuvių liaudies dainyno“ XVIII tomą²², galima įsitikinti, kokia ji buvo gyvastinga ir kaip ją visuomenė buvo pamėgusi.

15 *Lietuvių tautosaka*, t. 2: *Dainos, raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius, 1964, p. 378.

16 *Tautos giesmės ir dainos*, sudarytojas Dainius Juozėnas, Vilnius, 1988, p. 30.

17 *Užaugau Lietuvoj*, sudarė Leonidas Abaris, Vilnius, 1990, p. 33.

18 *Dainuokim dainuokim dainuokim*, kn. 1, sudarytojas Eduardas Kasperavičius, Vilnius, 1994, p. 53.

19 *Nepriklausomybės kovų dainos*, parengė Vita Ivanauskaitė, Jūratė Gudaitė, Vilnius, 1998.

20 *Ten pat*, p. 157.

21 *Ten pat*, p. 158.

22 *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVIII, p. 437–443. Tome išspausdintas 348 dainos tekstas – A. Kerevičiaus eilėraštinis, pateikėjos Rožės Gimbutienės nusirašytas „iš vaikų laikraščio“ į dainų sąsiuvinį.

Eilėraštis „Žirgeliui“ A. Kerevičiui buvo paprastas, niekuo neišsiskiriantis mažajam skaitytojui skirtas kūrinėlis Vilnijos tema. Jis, kaip ir minėtasis „Našlaičio svajonė“, nebuvo įtrauktas nė į „Šaltinėlio“ 1936 metais išleistą jo eilėraščių knygelę „Mano dainos“²³. Aišku, autorių, dainingiausio Lietuvos krašto sūnų, turėjo džiuginti greitas jo eilėraščių virtimas daina ir aiškiai juntamas jos populiarėjimas. Deja, tą džiaugsmą veikiai bus nustelbusi nuoskauda, kad tokiai širdį glostančiai dainai tenka trauktis į pasyviąją atmintį. Slapčia užtraukiamos dainos, aišku, negalėjo būti viešinamas ir autorius. Tad ji ir gyvavo kaip anoniminis kūrinys (jos autorius nėra įvardytas jokiam šaltinyje), o kartu Butrimonyse dar ilgai gyveno (mirė 1977 m. liepos 26 d.) ir jos teksto kūrėjas, toliau teberašęs, ypač paskutinį sunkaus viešėjimo šioje žemėje dešimtmetį, eilėraščius apie tėviškę, Dzūkiją, liūdesį, laukimą – tiesa, daugiau suaugusiesiems nei vaikams²⁴.

.....
23 Adomas Keraitis. *Mano dainos: Eilėraščiai vaikams*, Marijampolė, 1936.

24 V. Petrusėvičienės informacija.